

NÉMET POLITIKAI FEJLEMÉNYEK A MAGYAR TÖRTÉNET HÁTTÉRÉBEN A X-KORA XI. SZÁZAD FOLYAMÁN

Imperatoris praedicti gratia et hortatu gener Heinrici, ducis
Bawariorum, Waic in regno suimet episcopales cathedras
faciens coronam et benedictionem accepit.

Thietmari *Chronicon*, iv:38 (59)

A tizedik századbéli [keleti-]frank: német uralkodóknak a római egyház segítségével sikerült uralmukat országuk egész területére kiterjeszteni a század folyamán, mert sem nyugat, sem kelet felé nem állt útjukban egy olyan birodalom, mely hatalmuk terjeszkedését akadályozta volna. A Karolingok birodalmának szétesése után a [nyugati-]frank uralkodók nyugaton nem voltak képesek egy erős, egységes királyságot felépíteni; délen pedig az olaszok hasonlottak meg. Kelet felé a lengyel törzsek, a csehek, s a magyarok sem hoztak létre központosított államszervezetet saját területeiken.

Milyen feladat várt a kialakulóban lévő német birodalmi kormányra? Országuk, birodalmuk politikájának intézésekor az uralkodók nem válogathattak tetszésük szerint, vagy csak igen ritka alkalommal. Az uralkodónak mindig számot kellett vetnie a fennálló tényleges politikai helyzettel, amit legtöbb esetben az ország földrajzi fekvése határozott meg. Miként védhette meg területét egy ország, és ha alkalma volt rá, merre terjeszthette ki határait? A terület földrajzi fekvése határozta meg kormányának bel- s külpolitikáját, népének kultúráját.

A németek történelmük folyamán a *kettős front* problémájával viaskodtak. Fennmaradásuk érdekében harcolniuk kellett úgy nyugat, mint kelet felé, valamint dél felé gazdasági és kultúrkapcsolatokat kellett kiépíteniük. A tizedik század folyamán kialakuló Németország — a Karolingok kihaltával, 911 óta (keleti frank) német uralkodó állt az ország, 962 óta a birodalom élén — két nagy nép közé ékelődött kelet és nyugat között, ugyanakkor az Alpok felől a klasszikus római kultúra hatásával, délkelet felől a szintén klasszikus alapokon nyugvó bizánci civilizációval kellett számolnia.

A Rajna bal partján Lotharingia [nyugati-]frank hatalom alá került, így olyan terület veszett el a [keleti-frank] németek számára, ahol már régóta virágzó kultúra honolt. Ugyanakkor a Rajnától keletre eső területen, — ahol a rómaiak, hadászati okokból, a múltban többször pusztítottak — amely soha sem volt részese a római kultúrának, még gyenge lábon állott a Nagy Károly (768–814) révén bevezetett [latin] civilizáció ügye. I. [Madarász] Henrik (918–36) rendelkezett olyan lélekjelenléttel, hogy az elvesztett területet visszavegye. 923-ban, mikor a [nyugati] frank királyt trónjától megfosztották s Lotharingia tényleges katonai védelmére nem került sor, a német uralkodó kapva az alkalmon visszahódította a területet; így a Maas folyóig a letűnt Karoling birodalom központjában, ahol valaha Nagy Károly császár székelt, a felépülő Németország köz-

pontja alakult ki. A visszacsatolt területet természetesen védeni kellett; I. Ottó királynak (936–73) gondja volt rá, hogy nőtestvéreinek házassága révén — Gerberga „Tengerentúli” IV. Lajos frank uralkodóhoz ment feleségül, a frank trónöröklés kérdését a háttérből irányító Nagy Hugó pedig, az időközben meghalt Rudolf frank uralkodó (923–36) sógora, Hedviget vette nőül — szemmel tartsa a frank királyságot, befolyásolja annak gazdasági-politikai célkitűzéseit.

Németföld keleti határán, a harcias magyarokkal szemben nem volt ilyen könnyű a helyzet. A magyarok a IX. század vége óta éltek a Közép-Duna medencében, de évről évre betörték német területre. I. Konrád (911–18) tehetetlen volt velük szemben, I. Henrik is csak óvatosan, nagy türelemmel tudta mósresre tanítani a kalandozó magyarokat, míg 933-ban Riadenál le nem győzte őket. Mivel a továbbra is fenntartandó katonai ellenállás fásasztó volt s költséges, I. Ottóra hárult a feladat, hogy az alkalmat felhasználva, 955 augusztus havában az Augsburg mellett megvívott csatában véglegesen leszámoljon a magyar veszéllyel. A német uralkodót nem tüzelte bosszúvágy: az Enns folyótól keletre eső területről ugyan kiűzte a magyarokat — e területből lett az *Ostmark* —, de megelégedett azzal, hogy az országához tartozó bajor földnek a Lajta mentén legyen a határa.

A wendekkel, akik az Elba túlsópartján, a Saale mellett, a cseh erdők mentén minden politikai és katonai szervezet nélkül éltek, I. Ottó aránylag könnyen boldogult, bár 983-ban a wendek összefogtak a „német veszély” ellen, s visszavették elveszített területük nagyobbik részét. A cseh területeket ellenben bekebelezte a német királyi udvar; a cseh uralkodó, később király, 929-ben német hűbéres lett, területe idővel a német birodalom védőbástyája. Erre a bástyára szükség volt az 1000-ban létrejött lengyel királysággal szemben. Csupán Erős Boleszláv halála, és fiainak civakodása folytán, s a kievi nagyherceg segítségével sikerült a lengyel területeket 1031 után megcsonkítani. Ellenben arra, hogy a lengyeleket végleg leigázzák, még csak gondolni sem lehetett. A német udvarnak meg kellett elégednie azzal, hogy a császárt a lengyelek névleges uruknak elismerték. A tengerpartot nem sikerült visszafoglalni, pedig onnét a wendek már a X. század végén kivonultak. II. Konrád (1024–39) uralma alatt a birodalom keleti s nyugati határa biztosítva volt, s az udvarnak döntenie kellett, hogy kelet vagy nyugat felé orientálja politikai célkitűzéseit.

Már a tizedik század közepétől fogva dél felé tekintett a német udvar: *császári* politikát folytatott. I. Ottó 951-ben megpróbálta Észak-Itáliát elfoglalni: II. Berengár lombard király ellenfelei hívták segítségül; a német uralkodó győzött, a lombardok elismerték a német fennhatóságot, s Berengár a németek javára lemondott az alpesi hágók használatáról. A német hercegek 953–54-ben bekövetkezett I. Ottó-ellenes lázadása, s ezzel összefüggően a magyarokkal 955-ben történt fegyveres leszámolás következtében az észak-itáliai területi német hódítás elveszett. II. Berengár újra független lett, sőt a pápai területekre (*Patrimonium Petri*) is kiterjesztette figyelmét. A bajba került pápa most I. Ottóhoz fordult, s a német uralkodó 961-ben megkezdte a második olaszföldi háborút. Rövid idő alatt elfoglalja a lombard királyságot, foglyul ejti Berengárt, s önmagát teszi meg lombard királlyá. Uralma alá vonja a pápai területeket is, így dél felé a Bizánc révén névlegesen uralt területtel kerül közvetlen kapcsolatba. Tárgyalásokat

kezdett a bizánci udvarral; a görög császár felismerte a tényleges itáliai helyzetet és ki-egyeztést ajánlott: a dél-olasz hercegségek (Benevento, Capua és Salerno) német fennhatóság alá kerülnek, viszont a német császár lemond arról, hogy a görög kézen maradt tengerparti dél-olasz városokat elfoglalja; Bizánc elismeri a német császárságot.

II. Ottó császár (973–83) azon volt, hogy dél felé tovább terjeszkedjék; háborút kezdett a Sziciliából betörő arabokkal, de serege 982-ben vereséget szenvedett, s a császár egy évre rá meghalt. A lombard területet nem volt nehéz megtartani, jöllehet III. Ottó 1002-ben bekövetkezett váratlan halála után a lombardok lazítani szerettek volna helyzetükön, bár minden további nélkül elismerték II. Henrik császár (1002–1024) uralmát, aki német püspököket nevezett ki a lombardiai egyházmegyék élére.

A problémát Róma jelentette. XII. János pápát, aki I. Ottótól kért segítséget, s akít a pápa 962-ben császárrá koronázott, a császár hűtlenség vádjával Rómából kiűzte; ugyanakkor III. Ottó császár és II. Szilveszter pápa (999–1003) között teljes volt az együttműködés. 1027 után II. Konrád uralma alatt elfogadott vált az a nézet, hogy a német uralkodó egyben lombard király és Róma ura — abban az értelemben, hogy Róma a német birodalom szerves része lett (attól függetlenül, hogy Rómában például a német uralkodót még 1040-ben is *rex Romanorum*-ként tartották számon). Ahhoz, hogy itáliai uralmát biztosítsa, II. Konrád az időközben uralkodó nélkülivé vált burgund területet 1030-ban szintűgy a német birodalomhoz csatolta; így háború esetén német földről két irányból, Verona s Milánó felől lehetett az olasz területeket megközelíteni. Az itáliai főpapok sereggel segítették Burgundia elfoglalását: csapataik Ravenna s Milánó felől nyomultak be burgund területre, míg a német haderő északról, Bazel felől kezdte meg előnyomulását. A német *reálpolitika* eredményes volt: egyházi jellegű vallásos nimbusz övezte a kialakuló német-római szent *birodalmat*, a német uralkodó theokratikus eszközökkel valószínűsítette meg világhatalmi elgondolásait, mert *ténylegesen* nem uralkodott a német–lombard országrészt körülvevő népek felett. II. Konrád erőszakolt s nem mindenben sikeres politikája erősen különbözött az Ottók politikai elképzeléseitől.

A kérdés így merült fel: helyes bel- és külpolitikát követett-e a német császári udvar? Elvakította-e a császári korona fénye az uralkodót, illetve tanácsadóit olyannyira, hogy elfelejtették köznapi dolgokra összpontosítani figyelmüket? Mintha elhanyagolták volna az uralkodó dinasztia hatalmának alapjait belpolitikailag megerősíteni; a szász, bajor, sváb, illetve lotharingiai hercegi családokkal kellett volna kiegyezni, politikai célkitűzéseket egyeztetni, avagy azon családokat az uralkodói ház hatalmának elismerésére készíteni – ahelyett, hogy velük a hatalomban osztozzanak. Ugyanakkor külpolitikailag kelet felé kellett volna tovább terjeszkedni; egy ilyen irányú központosító terjeszkedés csak tovább erősítette volna a császári udvar hatalmát. Amint erre már Albert Brackmann rámutatott, a frankoniai Salier uralkodók teoretikus elképzeléseket követő diplomáciai magatartása a nemzeti erők teljes szétforgácsolásához vezethetett.

A német császárok itáliai politikája látszólag hamis elveket követett, mintha nemzedékek elvakultan követték volna az udvar révén irányított bel-, illetve külpolitikát, az Ottóktól számítva, s IV. Henrik korát is beleértve, mintegy másfél évszázadon keresztül. Hiszen a német császár abszolút uralkodó volt, akinek nem volt szüksége arra, hogy bel-, illetve külpolitikai döntéseit a hercegi családokkal, avagy a családok tanácsadóinak bevonásával hozza. Viszont a közel másfélszázados német császári politika

aránylag sikeres volt, ideiglenesen biztosította az udvar a római pápaság felett aratott világi győzelmét, német érdekeket szolgált, így kellett, hogy élvezze a német nép bizalmát, morális és pénzbeli támogatását.

Tárgyilagosan nézve a dolgokat, a német politika a X–XI. századokban nem kergetett romantikus álmokat. Az északról jövő németek számára szokatlan itáliai klíma, továbbá azon körülmény következtében, hogy a lakosság a németeket nem kedvelte, német szempontból nézve az itáliai lakosság nem volt megbízható. Ez arra készítette a császári udvar tanácsadóit, hogy az egyház révén kiküldött, Itália földjén működő püspökökbe helyezték bizalmukat. Ezen politikai irányzat terén ugyan III. Ottó, a bizánci hercegő fia és a lombard királyné unokája kivételt képezett annyiban, hogy megtagadva német mivoltát Rómában települt meg, bár ezen elhatározásával elveszítette német népének szerető bizalmát. A korabeli források kutatójának az az érzése támad, hogy az I. Ottó révén alapított birodalom egy későbbi konstrukció volt, egy olyan politikai elgondolás szüleménye, ami akkor keletkezett, mikor a birodalom már nem állt fenn.

Ha a német birodalmi körök teljesen egyházi támogatásra alapították birodalmi-világhatalmi elképzeléseiket, akkor — lélektani alapon, a kor felfogása szerint — természetesen tűnt, hogy külpolitikai célkitűzéseik egyházi érdekek szolgálatában álltak. A mai korban világgazdaságról van szó, egyesült nemzetekről, azt megelőzően világszövetségről. Akkoriban a birodalom s az egyház szorosan egybefont közreműködéséről beszéltek olyan értelemben, hogy a Rómát hatalmában tartó német uralkodónak külpolitikai céljai megvalósítása érdekében az egyházi érdekekre is ügyelnie kellett. A pápai udvar védelme, a Rómával való gazdasági-politikai együttműködés erősítette a német császári korona fényét, hiszen a német püspöki kar, valamint a lombard földön működő német püspökök világi feje, Rómában székelt.

A tizedik századot alig egy évszázad választotta el a Karolingok birodalmának felbomlásától, amikor is egy gazdasági-politikai, valamint vallási-kulturális egység — az első európai Közös Piac — alakult ki Nyugat-Európában. Az idő távolában *Charlemagne*: Nagy Károly király és császár alakja mind hatalmasabb árnyékot vetett az utókorra. Az időközben kialakuló utódállamok gazdasági-politikai képződményei még mindig a régi egység részeit alkották, s az egyház kialakuló adminisztratív rendszere gondoskodott arról, hogy a birodalmi egyház központosított közigazgatási, valamint gazdasági-területi egysége továbbra is megmaradjon. I. Ottó frank uralkodó volt, országa nagy részben a nagykárolyi birodalom számos területét foglalta magában. Természetesen tűnt, hogy I. Ottó birodalmában lássák a nagykárolyi eszme felélesztését.

Mi történt volna, ha I. Ottó csupán a keleti-frank (= német) területekre terjesztette volna ki hatalmát? Minden bizonnyal az Alpoktól délre egy másik, latin-európai itáliai birodalom keletkezett volna, a lombard király uralma alatt. Egy olaszföldi birodalom erősen befolyásolta volna a német birodalom politikai és gazdasági, további kulturális fejlődését. Hiszen a német uralkodó rá volt utalva a német püspöki kar közreműködésére, de a püspöki kar látható feje az itáliai Rómában székelt. Bármilyen nézeteltérés a német hercegek, illetve a hercegek s az uralkodó között, az uralkodó és püspökei között, csak Róma malmára hajtotta volna a vizet. Az Itália földjén kialakuló római, lombard birodalom komoly nehézségeket gördített volna a német gazdasági fejlődés útjába. Egyszerűen elzárta volna a németeket a Földközi-tenger medencéjének gazdasági és kul-

turális életétől. Az Ottók birodalma, különösen annak északi része földrajzilag Európának még mindig elhanyagolt területét képezte, azt a bizonyos hátsó udvart, ahova nem jutott el a korábbi kelta, vagy latin-római kultúrbehatás. A német területektől keletre még nomád körülmények uralkodtak. A kor világkereskedelmének ütőere Kis-Ázsiától és Bizánctól a Földközi-tengeren keresztül Itáliáig, onnét az Alpok vonalán keresztül nyugati-frank földre vezetett (esetleg fel Angliáig), teljesen kihagyva a [keleti-frank] német területeket. A német kereskedők csupán a Brenneren és a Septimer hágón keresztül érintkeztek az itáliai kereskedőkkel. Ahhoz, hogy a művelt életforma eszméihez, a civilizált világ áruhoz hozzájussanak, Velencéhez kellett fordulniuk, hogy Velence révén Bizánccal kerüljenek összeköttetésbe. Ezen német-velencei-bizánci gazdasági kultúrkapcsolatot, az azon átfutó gazdasági összeköttetést egy kialakulóban levő lombard-olasz állam állandó zaklatásnak tette volna ki — például súlyos adó kivetése révén.

I. Ottó csak késve, akkor is igen óvatosan, nyitott Róma felé utat. Az Örök Város hosszú ideig kívül maradt a politikai érdekkörén. A lombard királyságot csak 952-ben készítette a német fennhatóság elismerésére, főleg azért, hogy a Velencével tartott kapcsolat földrajzi hátterét politikai vonalon biztosítsa. A német udvar részére létfontosságúvá vált Velence révén a Bizánccal felvett gazdasági és kultúrkapcsolat fenntartása; ablak volt az a világgazdaság, a fejlett világ kultúrája felé. Ezt a viszonyt biztosítani kellett, hiszen 962-ben, ha ideiglenesen is, a lombard terület elveszett a németek számára. Ezért rövid időn belül biztosítani kellett a lombard területnek a német birodalomhoz való tartozását; ezért kellett I. Ottónak 962-ben Rómába bevonulni, azt fegyveres erővel megszállni. Az észak-itáliai területek birtoklása már csak azért is szükséges volt, mert Aquileia és Verona városok a bajor fejedelemséggel tartottak fent szoros viszonyt, mely könnyen a dél-német (sváb-bajor) hercegségek északi, szász-frankonai területektől való elszakadásához vezethetett volna. Az elfoglalt lombard területekre német püspököket neveztek ki, akiknek a német udvarhoz való hűségéhez nem fért kétség, viszont Rómát minél előbb állandó német befolyás alá kellett vonni oly módon, hogy egy németbarát pápa álljon a Szentszék élén.

Igy Németország egyesítésének első évszázada alatt a német vallás-politikai érdekek erősödtek Rómában — kivéve III. Ottó tényleges uralkodásának alig egy évtizedét, aki elsősorban bizánci születésű édesanyjának befolyása alatt egy álomszerű, de politikai távlatokban rövidlátó, realitást nélkülöző terveihez igyekezett érvényt szerezni.

Magyar vonatkozásban II. Ottó (973–83) uralkodása alatt a magyar-német viszony békés volt, e téren az uralkodó követte atyjának a magyarokkal szemben tanúsított toleráns politikáját. Ellenben a lengyelek ellen többször hadat viselt a császár, Itáliában pedig egy előre nem látott konfliktus során vívott ütközetben serege igen súlyos vereséget szenvedett 982-ben. Az udvar szerencséjére a katonai vereség nem ásta alá a birodalom hatalmi alapját olasz földön. Akkoriban Itália volt a kontinens leggazdagabb, és kulturális téren legfejlettebb területe; az olaszokkal fenntartott kapcsolat erős behatást gyakorolt az Alpoktól északra fekvő régió gazdasági és kulturális fejlődésére.

Olasz földön a pénz gazdasági forgatókét jelentett, a gazdasági jólét alapját képezte — ellentétben az Alpoktól északra eső területekkel, ahol a gazdasági helyzet még mindig rendezetlen volt és drágaság honolt. Német területen — de még a sváb s bajor hercegségekben sem — álltak a német uralkodónak rendelkezésére fejlett gazdasági

eszközök, mint például a [magán] birtok fogalma, az örökösödés jogi feltételei, adásvétel, rendszeres adóztatás, az árubehozatal, illetve árukivittelt szabályozó előírások, hivatalos rendelkezések, továbbá egy működő vámrendszer.

Az itáliai gazdasági rendszer nagyban elősegítette, sőt egyenesen talpra állította I. Ottó császár s udvarának gazdaságpolitikai terveit, mintegy alábástyázta, gazdaságilag megszilárdította az udvar bel- és külpolitikai érdekeit. Itália német uralom alatt kincses kamrája lett a német császári udvarnak, alappillére a német közgazdaságnak: gazdaggá tette Németországot. Ennek a tizedik század utolsó évtizedeiben kialakult gazdasági-politikai helyzetnek ellenben volt egy nagy hátránya is: a német birodalom keleti része nem lett gazdasági szempontból kellően kiaknázva. Kétségtelenül a birodalom keleti területei vizenyősek voltak, egészségtelenek; rendszeres agrikulturális fejlesztésének, a vizek lecsapolásának, s a termőföldek kialakításának még nem jött el az ideje. A tengerparti homokbuckák rendezése még sokáig váratott magára főleg azért, mert a tizedik–tizenegyedik század folyamán nem állt elegendő emberi munkaerő rendelkezésre; hiányzott a munkaerő úgy a földművelés, mint a bányászat rendszeres fejlesztése terén. A tizenegyedik század utolsó harmadáig senki sem tanácsolhatta volna a német uralkodóknak, hogy Itália gazdasági helyzetének kihasználása helyett inkább a vizenyős, le nem csapolt, kulturálatlan területek művelésére irányítsák figyelmüket. Erre csupán a tizenkettedik században került sor.

A *korai* német államalakulat bel-, illetve külpolitikája egyházi támogatáson nyugodott. A császárság szervezete, a németek itáliai uralma nem maradhatott volna meg a pápa és a papság jóakarató közreműködése nélkül. Amint ez a viszony megszűnt, mikor a pápa többé nem engedelmeskedett a császárnak, mikor Róma s a német udvar politikai ellenfelekké váltak, úgy a császárság, mint a pápaság intézménye veszélybe került. Erre a kenyértörésre inkább az 1070-es évek elején került sor, hogy hosszú küzdelem kezdődjék el Róma s a német császári udvar között, mely a XII. század végén a császári hatalom megroppanását eredményezte oly annyira, hogy II. Frigyes — *stupor mundi* — 1250-ben bekövetkezett halála után a császári eszme lehanyaglott és a német államkeret felbomlott. A XIII. század második felében, a XIV. és a XV. századok folyamán, a német császárság csupán árnyéka maradt önmagának.

Vallástani, valláspolitikai szempontból az államegyház kétségtelenül nem felelt meg hitbéli — vallásos elkötelezettségeinek. Világi célokat szolgált, saecularis eszközökkel. Hatalmi eszközzé vált. Az egyháztól világi szolgálatot, s nem feltétlenül vallási érdekekkel egyező szolgáltatást követeltek a német uralkodók a római Szentszéktől. A papok gyakran semmiben sem különböztek világi személyektől, a püspökök és az apátok világi főurak, lovagok voltak, nem igazi, hivatásos, egyházi emberek. Eme rossz példákat követve a klérus sem állt hivatása magaslatán.

A X. század második felében, a XI. század elején a nyugati-frank királyság keleti felében, főleg Lotharingiában egyházi reform mozgalom vette kezdetét, mely német s olasz földre is kiterjedt, különösen III. Henrik király, idővel császár uralkodása alatt. III. Henrik (1039–1056) személyes feladatának tekintette, hogy az egyházat bensőleg megújítsa, hibáitól megtisztítsa. Mégis, a német uralkodó arra már nem volt hajlandó, hogy egyéni és birodalmi érdekeit ennek érdekében feláldozza. Az egyházat, az *ő egyházát*, mint az *egyház ura* akarta megújítani, és a megújított egyházat a maga teljes

morális lelki–szellemi fegyverzetével a saját — a német uralkodók — szolgálatára akarta biztosítani. Nem elégedett meg helyi reformokkal; amint erre alkalma adódott, Rómában kezdte meg az egyház megújítását.

Az 1040-es évek elején Rómában három pápa székelt. Az 1046 decemberében Sutriban összeült egyházi zsinat a három pápát elmozdította helyükről, de III. Henrikre hárult az a feladat, hogy I. Ottó nyomdokain haladva a bambergi püspök személyében új pápát nevezzen ki. Mikor pedig az új pápa, mérgezés folytán, meghalt, III. Henriknek gondja volt rá, hogy egy másik főpap személyében újra csak egy német kerüljön a pápai trónra. A császár római politikájának az volt a célja, hogy a pápaság — *deutsches Papsttum!* — a római világegyház teljes egészében részese legyen a német birodalomnak. A 960-as évekkel ellentétben, Rómában az 1040-es évek végén németbarát pártfogók álltak a német pápa mögött, akik csak elősegítették a birodalom világi érdekeit: a pápa, mint egyházfő, mindenütt német érdeket képviselt Európában.

Ez az egyházi szempontból áldatlan helyzet nem tarthatott sokáig. 1056-ban III. Henrik meghalt, utóda fia, a kiskorú IV. Henrik volt, miért is 1072-ig kormányzókat vezették a német birodalom bel- s külpolitikáját. Ugyanakkor, az egyházi belső megújulás nyugati-frank szerzetesek révén folytatódott tovább — ha nem is német földön, ahol még a kormányzóság ideje alatt is a császári hatalmi eszme kiterjesztésén fáradoztak, nem talált sok megértésre. Róma hamarosan ki is csúszott a német vezető körök kezéből. Ugyanakkor Gottfried, született lotharingiai herceg, aki házassága révén Toszkána örgrófja lett, s aki III. Henrikkel állandóan hádlábon állt, családjával, Matilda leányával együtt, a római egyházi reformot támogatta. A lombardiai népfelkelés tovább gyengítette az itáliai német befolyást. Róma támogatásával, az egyházi reformok zászlója alatt, az olasz városok egymás után lázadtak fel a hivatásukhoz méltatlan életformát követő klerikusok, és a német érdekek itáliai érdekképviselői ellen. A lombardiai egyházmegegyeket vezető német püspökök a császári udvartól nem várhattak segítséget a népfelkelés ellen.

Délen az ott még 1030-ban letelepült normannok vették birtokukba a dél-olasz bizánci területet. IX. Leó pápa sereggel indult ellenük, de vereséget szenvedett, fogságukba esett s kénytelen volt velük kiegyezni. 1059-ben Robert Guiscard és Averzai Richard fegyverüket ajánlották fel Szent Péternek. A pápaság Dél-Itália ura lett, és a legjobb hadsereg állt rendelkezésére, hogy azt alkalomadtán a németek ellen fordítsa. A lombardiai Beneventóban, mely korábban elismerte a német uralmat, össze is csaptak az új ellenfelek. Ezen normann fegyveres támogatásnak megvolt a gyümölcse: az 1059-ben, a II. Miklós pápa uralkodása alatt összeült római egyházi zsinaton semmisnek nyilvánították ki I. Ottó még 962-ben, császári koronázása előtt írásba foglalt, a pápával szemben támasztott igényét. A zsinat úgy rendezte el a jövő pápaválasztások kérdését, hogy a megválasztott pápa, „... electus tamen sicut papa auctoritatem obtineat regendi sanctam Romanam ecclesiam, ...” a német császári udvar jóváhagyása nélkül. A zsinat azt is megtiltotta, hogy laikus egyén egyházat alapítson, az általa épített templom felett rendelkezék, egyházi hivatalra egyháziakat kinevezzen — és ezen rendelkezésével aláasta a birodalmi egyház hatalmi helyzetet.

IX. Leó és II. Miklós pápák alatt, az 1050-es években, bealkonyodott a laikusok révén gyakorolt egyházi investitúra.

JEGYZETEK

A kor történetére fényt derítő forrásmunkák közül megemlítendő *Widukindi Corbiensis Rerum gestarum Saxonicarum libri III*, 4. kiad., ed., G. Waitz nyomán K. A. Kehr, SSrG (Hannover, 1904; uny. 1925), munkája, illetve *Thietmari Merseburgensis Chronicon*, ed., I. M. Lappenberg, átdolgozott kiadás, F. Kurze, SSrG (Hannover, 1889), megbízható krónikája; úgyszintén, *Liudprandi Cremonensis opera*, 3. kiad., ed. J. Becker, SSrG (Hannover, 1915), kül. az „Antapodosis,” *ibid.*, 1kk., valamint „Gesta Ottonis,” *ibid.*, 159kk., című szerzeményei; a frankok szemszögéből fontos *Richeri Historiarum libri IIII*, ed. G. H. Pertz, SSrG (Hannover-Paris, 1839), átdolgozott kiad., G. Waitz, SSrG (Hannover, 1877), könyve; úgyszintén, *Ottonis episcopi Frisingensis Chronica, sive Historia de duabus civitatibus*, átdolgozott kiad., ed., A. Hofmeister, SSrG (Hannover, 1912), továbbá, *Ottonis et Rahewini Gesta Friderici I imperatoris*, 3. kiad., ed. G. Waitz-B. de Simson, SSrG (Hannover, 1912) művei.

Lényeges ezen írókkal és magával a témával foglalkozó irodalomból megemlíteni Alphons Lhotsky, *Aufsätze und Vorträge*, ed. Hans Wagner — Heinrich Koller, 5 köt., vol. I: *Europäisches Mittelalter: das Land Österreich* (München, 1970), 29kk, valamint 64kk., feljegyzéseit; Heinrich Fichtenau, *Beiträge zur Mediävistik*, vol. II (Stuttgart, 1977), 157kk., tanulmánykötet. Továbbá, Wolfgang Eggert - Barbara Petzold, *Wir-Gefühl und Regnum Saxonicum bei frühmittelalterlichen Geschichtsschreibern* (Bécs-Graz, 1948), 98kk., illetve Wolfgang Eggert, *Das ostfränkisch-deutsche Reich in der Auffassung seiner Zeitgenossen* (Bécs-Köln-Graz, 1973), 219kk., értekezéseit. A forrásmunkákra vonatkozóan még ma is érdemes áttanulmányozni W. Wattenbach klasszikus művét, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*, 2 köt., 6. kiad. (Berlin, 1893-94), annak I, 314kk., továbbá II, 201kk., oldalait. Újat mond, és nagyszerű analízissel szolgál Johannes Fried, *Otto III und Chrobry* tanulmánya, a *Frankfurter historische Abhandlungen* 30. kötete (Stuttgart, 1989), 65kk., és 93kk., valamint *passim*; kitűnő Knut Görich szigorúan a forrásokra alapozott, velős értekezése, *Otto III: Romanus Saxonicus et Italicus* (Sigmaringen, 1995), kül. annak 62kk., és 187kk., oldalai.

Az itt tárgyalt témát nagyszerűen ismertette a nyolcvanas években elhunyt Friedrich Heer, a Bécsi Egyetem [Universität Wien] nagy tudású professzora — akinek tudós-zobrá ott állt a Schönbrunn kastély kertjében felállított, Ausztria ezeréves fennállását 1996-ban ünneplő, az elmúlt évezred ezer osztrák gondolkodó — írónak emléket állító szobra között, egy Freisingi Ottó, valamint egy Walter von der Vogelweide társaságában — a bécsi egyetemen az 1963-64-es tanévben megtartott előadásainak keretében, valamint *Die Tragödie des Heiligen Reiches* (Stuttgart, 1952), *passim*, továbbá a mélyen szántó, roppant universalis tudásról tanúskodó *Europäische Geistesgeschichte*, 2. kiad. (Stuttgart, 1965), 106kk., munkáiban. Részletesen tárgyalta a téma politikai részleteit Robert Holtzmann, *Geschichte der sächsischen Kaiserzeit*, 4. kiad. (Darmstadt, 1961), című művének 110kk., 190kk., és 327kk., oldalain, illetve boncolta Bruno Gebhardt már klasszikus értékűvé vált, négy kötetre duzzadt egyetemi segédkönyve, *Handbuch*

der deutschen Geschichte, Herbert Grundmann révén átdolgozott 8. kiadásának — annak 6., javított utánnomásának — (Stuttgart, 1962), 180kk., valamint 243kk., hasábjain. Hivatkozni kell E. Dümmler, *Geschichte des oströmischen Reiches*, 2. jav. kiadás (Leipzig, 1887-88), *passim* munkájára.

Fontosak Hóman Bálint-Szekfü Gyula, *Magyar történet*, 5 köt., 6. kiad. (Budapest, 1939), I, 241kk., hasábjain tett megállapításai; Kristó Gyula, *A magyar állam megszületése* (Szeged, 1995), 39kk., 97kk., kötete, és a könyv révén kiváltott, a Takács Miklós-Révész László révén levezetett vita a *Századok*, 131 (1997), 168kk, valamint 215kk., hasábjain. Makk Ferenc, *Magyar külpolitika, 896-1196* (Szeged, 1993), 7kk.; Tóth Sándor László, *Levediától a Kárpát-medencéig* (Szeged, 1998), 112kk., s 189kk., munkái. Rendkívül értékes Josef Deér, „Karl der Grosse und der Untergang des Awarrenreiches,” *Karl der Grosse: Lebenswerk und Nachleben*, ed., H. Beumann, I. köt. (Düsseldorf, 1967), 717kk., magvas tanulmánya. Ch. R. Bowlus, *Franks, Moravians and Magyars, 788-907* (Philadelphia, 1995), 46kk., s 235kk., könyve sok érdekes fejtegetést tartalmaz, és a témával összefügg az ugyanő: „Die Reitervölker des frühen Mittelalters im Osten des Abendlandes,” *Ungarn Jahrbuch*, 22 (1995-96), 1kk., 24 oldalas dolgozata. Albert Brackmann, „Der römische Erneuerungsgedanke und seine Bedeutung für die Reichspolitik der deutschen Kaiserzeit,” *Sitzungsberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl.*, 1932, no. ix, utánnomás; idem, „Der mittelalterliche Ursprung der Nationalstaaten,” *ibid.*, 1936, no. xiii, 128ff. Végül, de nem utolsóként, feltétlenül megemlítendő Fritz Kern nagyszabású műve, *Gottesgnadentum und Widerstandsrecht im frühen Mittelalter zur Entwicklungsgeschichte der Monarchie*, a Rudolf Buchner révén kiadott 1954-es 2. kiadás 5. lenyomata (Darmstadt, 1970), 46kk. Az 1059. évi római zsinat határozatainak szövege a *Monumenta Germaniae historica, Leges*, sectio IV, vol. I. (Leipzig, 1893); 539kk., kiadásból lett idézve.

GERMAN POLITICAL DEVELOPMENTS IN THE BACKGROUND
OF TENTH-EARLY ELEVENTH CENTURY HUNGARIAN HISTORY

During the tenth century, it was the Church of Rome that had helped the rulers of Germany to extend their rule over the whole of their country. In the west, the (west-) Franks were unable to unify their kingdom; toward the south the Italians were divided among each other, while eastward the Poles, the Czechs, and the Magyars were not, as yet, able to establish permanent statehoods. It was the goal of the German court to develop its own domestic and foreign policy, and economic-cultural objectives, between east and the west, and to counteract economic-cultural influences from the Italian south. During the 950s and 960s, Otto I (the Great) had, in two military encounters, occupied north-Italian (Lombard) and papal territories, and in 955, defeated the Magyars at Augsburg; in 1000, with the cooperation of Otto III, the Magyar kingship had its beginning, while German-Polish relations slowly took a more peaceful turn in the early eleventh century. Italy, however, remained a problem. The formation of a unified Italian kingdom would have threatened the emerging economic-political structure and cultural interests of the recently established German empire. Therefore, Otto III, whose mother was a Byzantine, and grandmother an Italian princess, formulated the policy in that the imperial court would place German bishops in charge of dioceses in the occupied Lombard and papal territories; and, since the spiritual head of the bishops resided in Rome, the court would also draw the Holy See into its sphere of influence. This plan had been successfully realized under Henry III, and yet, it backfired. Under the pontificates of Leo IX, and Nicholas II, the Roman See was able to regain the initiative and effectively oppose lay investiture relied upon by the imperial court.